

Nicolai Eigtveds Ungdomshistorie.

Af Fr. Weißbach.

For et Aarstid siden udgav Hr. Kammerjunker Munthe af Morgenstjerne en Levnedsskildring af Eigtved, hvori der paa Grundlag af indtrængende Arkivstudier er fremskaffet en Mængde nye Oplysninger. Men det ligger i Sagens Natur, at det Stof, som kan fremdrages af Arkiverne, væsentlig angaar hans Virksomhed som Hofbygmester. Dog har vi ogsaa fra de nærmest foregaaende Aar, hvori Eigtved var paa en længere Udenlandsrejse, som blev bekostet af den danske Konge, nogle Oplysninger i hans Korrespondance med hans Patron, General Løvenørn. Men om hans første 31 Leveaar, indtil han traadte i dansk Tjeneste, yder Arkiverne saa godt som intet. Alt, hvad man hidtil har vidst derom, stammer fra en eneste Kilde, nemlig en Nekrolog i Büschings »Nachrichten von dem Zustand der Wissenschaften und Künste in Dänemark« I, S. 702—04. Jeg tror imidlertid, at man dels kan udnytte denne Kilde noget mere, dels at der ad anden Vej kan skaffes nogle supplerende Oplysninger.

Büschings »Nachrichten« var et Slags literært Tidsskrift, som udkom i nogle faa Aar. Nekrologen over Eigtved er meddelt af en ung Medarbejder, den senere Redaktør af Adresseavisen Ernst Christian Hauber, en Søn af Præsten ved St. Petri Kirke Dr. Eberhard David Hauber. Da Eigtved selv hørte til Petri Kirkes Menighed, har den unge Hauber sikkert kendt Familien og faaet sine Oplysninger hos Enken og Børnene. Nu er det jo ikke altid helt til at stole paa, hvad Familien i et saadant Tilfælde meddeler om en kær afdød; men det er dog af stor Værdi at have et samtidigt Vidnesbyrd, og Hauber, der af Büsching roses som »ein geschickter und fleissiger Herr«, har sikkert ikke med Vilje meddelt noget urigtigt. En anden Sag er, at der gaar en vis Tendens gennem Fremstillingen. Eigtved var som bekendt bondefødt, eller som Büsching udtrykker det, Forsynet havde givet ham en Bonde til Fader, og det fremhæves straks i Begyndelsen, at jo sjældnere det er, at nogen hæver sig langt over den Stand, hvori han er født, desto mere fortjener saadanne Folks Levnedsløb at kendes, som kun har deres medfødte Evner at takke for deres Anseelse.

Det første, Büsching har at meddele, er at Eigtved saa denne Verdens Lys den 22. Juni 1701 paa en ensomt liggende Gaard Eigtved ved Skjoldnæsholm. Hvad Datoen angaar, viser Munthe af Morgenstjerne, at den er urigtig, skønt den var saaledes angivet i Inskriptionen paa hans Kisteplade. Han blev nemlig, ifølge Haraldsted Sogns Kirkebog, døbt den 19. Juni, og Fødselsdagen har vel været den 12. eller der omkring. Det er ganske som med Thura, som nok vidste, at han var døbt den 6. Marts 1706, men ikke hvilken Dag han var født. Men da han var død, satte man uden videre 4. Marts paa Kistepladen.

Fødestedet skulde altsaa være en Gaard ved Navn Eigtved. I vore Dage ligger der to Gaarde, store og lille Eigtvedgaard, omtrent midtvejs mellem Haraldsted og Skjoldnæsholm, i ca 1 km's Afstand fra hinanden. Tidligere har der her ligget en hel Landsby; men da Büsching udtrykkelig siger, at Eigtved er født paa en ensomt liggende Gaard, bliver det tvivlsomt, om hans Fødested skal søges her. Det kan synes at være et ringe Spørgsmaal, om Eigtved er født i den ene eller den anden Bondegaard, men ved fremragende Personligheder faar ogsaa den Slags Detailspørgsmaal Interesse. Det er jo ikke blot i Oldtiden, at 7 Byer stredes om Æren af at være Homers Fødeby; i vore Dage strides man, om H. C. Andersen er født i dette eller hint Hus i Odense; hvorfor skulde vi saa ikke prøve at finde Eigtveds Fødested.

Med denne Tanke tog jeg forrige Sommer ned til Skjoldnæsholm, undersøgte Terrainet og gav mig i Snak med Folk paa Stedet. Det viste sig da, at der nord for de to Eigtvedgaarde ligger en Skovstrækning, som fra gammel Tid kaldes Eigtved Fælle, og i Skovens nordlige Udkant ligger der et Hus, som kaldes Fælledhuset, og som nu beboes af en Skovarbejder. Det nuværende Fælledhus er bygget for faa Aar siden efter en Brand; men et Hus med Udlænger har der ligget i umindelige Tider, og min Hjemmelsmand oplyste mig om, at det hører med til Byen Eigtved. Det forekommer mig derfor at være overordentlig sandsynligt, at Eigtved er født her; Stedet svarer særdeles godt til Büschings Betegnelse »ein einzelner Hof«.

Büsching fortæller videre, at allerede her vaagnede en bestemt Tilbøjelighed hos Eigtved, og han følte sit højere Kald. I Stedet for en Bondes Kaar valgte han nemlig »den künstlichen Ackerbau«, Havekunsten. Dette maa forstaas saaledes, at Eigtved har lært Gartneriet paa Skjoldnæsholm, og der har sikkert ogsaa været noget at lære. Skjoldnæsholm havde paa denne Tid Ejere af Kongehusets nærmeste Slægt. I Eigtveds Barndom tilhørte den Frederikke Louise Danneskjold-Samsøe, en Datter af Christian Gyldenløve; hun blev i Juli 1720 gift med Hertug Chr. August af

Augustenborg, og fire Maaneder efter solgte Hertugen Skjoldnæsholm til Grev Ferdinand Anton Danneskjold Laurvig, som bekendt en Søn af Ulrik Frederik Gyldenløve.

Büsching nævner ikke noget om, at Eigtved senere kom til København; men han gør den meget rigtige Bemærkning, at det nære Slægtskab mellem Have- og Bygningskunst gav ham Lejlighed til ogsaa at lære denne, og han tilføjer, at han havde lagt en god Grund i begge Dele, inden han rejste udenlands. Man har dog med rette ment, at han maa have tilegnet sig disse Kundskaber i en af de kongelige Slotshaver i København, og man har gættet paa, at han har faaet sin Uddannelse i Rosenborg Have hos Johan Cornelius Krieger, Stamfaderen til den Kriegerske Slægt. Krieger var 1711 blevet Gartner ved Orangerihuset, og i 1721 blev han tillige Gartner ved Lyst- og Køkkenhaven, hvilken Stilling han beholdt hele sit Liv; men samtidig virkede han som Bygmester. Kongen betroede ham nemlig i 1720 at opføre Slottet i Odense; det var til Dels en Ombygning af det gamle St. Hans Kloster og kaldes derfor i Regnskaberne »Das Sanct Johannis Schloss zu Odensee«; men Hovedbygningen er dog nyopført af Krieger i 1721—23, og da han nu viste sig habil som Bygmester, blev han midt under dette Arbejde i 1722 udnævnt til Bygningsinspektør og 3 Aar efter til Overlandbygmester. Det vilde altsaa give en naturlig Forklaring paa Eigtveds Udvikling fra Gartnersvend til Bygmester, dersom man kunde bevise, at han havde arbejdet under Krieger. Men saaledes forholder det sig dog ikke.

I Udenrigsministeriets Arkiv findes en Protokol over Patenter, hvor bl. a. alle Rejsepas, som er udstedt gennem det tyske Kancelli, er indført. Her finder vi, at der den 31. Juli 1723 er udstedt et Pas »nach auswärtigen Reichen und Landen« for de to Gartnersvende Martin Lauritzen Werum og Nicolas Eigtved. Passet selv er paa Latin, hvilket vel var det fineste. Eigtved betegnes her som »hortulanus, qui in horto nostro Friederichsbergensi per aliquot annos serviit«. Passet giver os altsaa Oplysning, ikke blot om, i hvilket Aar Eigtved rejste udenlands, hvad man ikke før har vidst, men ogsaa om, at han i flere Aar har arbejdet som Gartner i Frederiksberg Have.

Denne Oplysning er af betydelig Interesse. Frederiksberg Have var Tidens mest storslaaede Haveanlæg i Danmark, og Havekunst og Bygningskunst havde her indgaaet den inderlige Forening, som den franske af Le Notre udformede Havestil krævede. Den svenske Kunsthistoriker Ragnar Josephson har for nylig paavist, at Frederik IV som Kronprins havde ladet den berømte Bygmester Nicodemus Tessin d. y. udarbejde en Haveplan i Le Notres Stil. Ganske vist blev den kun fulgt i Hovedtrækkene.

Kapt. Otto Smith, som nylig har behandlet hele Spørgsmaalet om Havens Anlæg udførligt (Hist. Medd. om Kbhvn., 2. Række II, S. 1 ff.) viser, at man i Anlæggets Enkeltheder fulgte hollandske Mønstre, som de hjemlige Gartnere var mere fortrolig med. Det var vistnok det almindelige, at de fik deres Uddannelse i Holland. I Kriegers Rejsepass fra 1705 er Holland nævnt først blandt de Lande, som han agter at besøge. Krieger var for øvrigt selv en Hollænder eller i det mindste af hollandsk Afstamning. I Odense Slots Regnskaber saavel som i Partikulærkamrets Regnskaber fra samme Tid skrives Navnet ofte Krüger, i Rejsepasset endogsaa Kruger, hvilket er den hollandske Stavemaade, skønt Udtalen er den samme; ogsaa Fornavnet Cornelius peger mod Holland.

I 1723 gik Eigtved altsaa med sin Rejsefælle paa Valsen. Da de var ubemidlede, har de sikkert, som ogsaa Büsching antyder, taget Arbejde som Gartnere, hvor det kunde falde. Naar Arbejde ikke var at faa, har de bedt om en »Geschenk«, som jo sjælden nægtes den vandrende Haandværkssvend. For øvrigt er vi med Hensyn til de 7 Aar, indtil Eigtved i 1730 træffer sammen med General Løvenørn, ganske henvist til de sparsomme Meddelelser, der findes hos Büsching. Han fortæller først, at Eigtved blandt andet opholdt sig et Aarstid i Merseburg og Berlin som Gartnersvend. Merseburg var dengang kursachsisk; nu hører det til Preussen. Fra Berlin vendte han sig i 1725 til Warschau, og snart efter, siger Büsching, skiftede han Livsstilling, idet han i 1726 fik Plads som Konduktør hos Oberst Pöppelmann; som saadan fulgte han ogsaa 4 eller 5 Gange med Kong August til Polen. August den stærke var, som bekendt, baade Kurfyrste af Sachsen og Konge af Polen. Den Meddelelse, som Büsching her giver om Eigtveds Forbindelse med den berømte Architekt Matthæus Daniel Pöppelmann, har man altid tillagt den største Betydning. Pöppelmann gælder jo som Ophavsmand til to af de skønneste Bygningsværker i Dresden, Der Zwinger og Japanisches Palais. Men det gælder om at opfatte denne Oplysning rigtigt. I Almindelighed har man forstaaet den saaledes, at Eigtved blev Pöppelmanns Konduktør i Ordets moderne Betydning, altsaa hans Medhjælper og Tilsynshavende ved de af ham opførte Bygninger. Nogle Forfattere nævner ligefrem Der Zwinger og Japanisches Palais som Bygninger, hvor Eigtved har medvirket, og Eigtved bliver paa den Maade Elev af Pöppelmann.

Men her er der en Misforstaaelse eller snarere to. Det som man nu kalder Konduktør, hed i det 18de Aarhundrede Inspektør. Saaledes kaldes f. Eks. Hans Næss, da han i 1768—69 opførte Brødrene Petersens Jomfrukloster i Vimmelskiftet efter Harsdorffs Tegninger, og paa samme Maade var de kongelige Byg-

ningsinspektører Medhjælpere for Hofbygmestrene. Konduktør er derimod en Officerspost i Ingeniørkorpset. Da Thura efter sin Udenlandsrejse søgte om at blive forfremmet fra Underkonduktør til Kaptajn, forlangte Kongen Oplysning om, hvor stort dette Spring var, og det oplyses da, at en Underkonduktør rangerer med Secondløjtnant, en Konduktør med Premierløjtnant og en Overkonduktør med Kaptajnløjtnant i Infanteriet. Forholdet har sikkert i alt væsentligt været det samme i Sachsen som i Danmark. Korpset bestod kun af Officerer og Underofficerer; de sidste kaldes Værkbaser, i de Regnskaber, som er ført paa Tysk, Werk-Pagen. Korpsets Opgave bestod udelukkende i det, som kaldes Bygningstjenesten, d. v. s. Ledelsen af Fæstningsbygninger og andet militært Byggeri; men det forekom, baade her og i Sachsen, at Konduktørerne blev kommanderet til at føre Inspektion ved Opførelsen af civile, offentlige Bygninger, og Ordet fik derved efterhaanden en ny Betydning.

Naar Büsching altsaa taler om, at Eigtved skiftede Livsstilling, tænker han først og fremmest paa, at han ombyttede Haandværksstanden med den militære Stand. Lad os, inden vi gaar videre, tage et kort Overblik over Eigtveds militære Karriere. Sandsynligvis har han, da han i 1725 traadte ind i det sachsiske Ingeniørkorps, maattet begynde som Værkbase; thi først i 1730 faar han Udnævnelse til Souslieutenant, hvilket maa være den laveste Grad som Officer. Men derefter avancerer han hurtigt. Fra 1731--33 staar han opført i de sachsisk-polske Statskalendere som Konduktør, og da han den 6. Marts 1733 tager sin Afsked, har han kun een foran sig til Kaptajn; han fik ogsaa ved Afskeden Karakter som Kaptajn. Allerede forinden havde han faaet Udnævnelse til dansk Løjtnant i Fodfolket fra 2. Juli 1732. Man kunde have ventet, at Eigtved var gaaet over i det danske Ingeniørkorps eller Fortifikationsetaten, som det gerne kaldtes, som Konduktør; men det skete ikke, Eigtved har aldrig staaet i Nummer i Fortifikationsetaten; hans militære Grader er kun, hvad man dengang kaldte Karakterer. Ogsaa Thuras militære Titler er Karakterer, for saa vidt som han altid havde en højere Rang, end der tilkom ham efter hans Charge; men han stod dog i Nummer lige til 1753, da han tog sin Afsked. Han var da avanceret til 1ste Ingeniørkaptajn; men samtidig havde han Karakter som Oberst, og efter sin Afsked blev han Generalmajor. Paa samme Maade havde Eigtved først Karakter som Løjtnant af Fodfolket, senere som Kaptajn af Fortifikationen og tilsidst som Oberst af Fodfolket; men han har ikke gjort aktiv Tjeneste som Officer her i Landet.

Vi maa nu undersøge det Spørgsmaal, om det kan være rigtigt, at Eigtved har medvirket ved de Bygninger, som Pöppelmann

opførte for August den stærke. Her er for det første Der Zwinger ganske udelukket; dette pragtfulde Komplex af Bygninger, som var bestemt til at danne Rammen om en Festplads, hvor Carrousseller og lignende Festspil kunde holdes, er bygget i Aarene 1710—22 og var altsaa fuldendt, inden Eigtved tiltraadte sin Udenlandsrejse. Med det japanske Palæ er Forholdet noget mere indviklet. Det var oprindeligt et mindre Palæ, som Pöppelmann i 1715—17 havde bygget for Grev Flemming, og bestod dengang kun af Fløjen mod Haven og to lave Sidebygninger. Senere kom det i Kong Augusts Eje, og han lod det i 1729 ombygge til et stort firfløjet Palæ, saaledes som det nu staaer. Der er altsaa i og for sig ikke noget i Vejen for at tænke sig, at Eigtved har været beordret til at gøre Tjeneste som Tegner eller Tilsynsførende. Men det var ikke Pöppelmann, som ledede denne Ombygning.

Vi maa gøre os klart, hvorledes hele den kunstneriske Situation var i Sachsen, da Eigtved kom dertil. Den fantasifulde, italiensk paavirkede Barokstil, som Pöppelmann repræsenterer, var gaaet af Mode; man foretrak nu den strængere, mere akademiske franske Stil, som fordrevne franske Huguenotter havde ført med sig til Holland og derpaa videre til Berlin. Ogsaa i Kong Augusts Tjeneste virkede indkaldte franske Architekter, og det var dem, der ombyggede det japanske Palæ. I Spidsen for det kongelige Bygningsvæsen stod General de Bodd, som tillige var Chef for Ingeniørkorpset; men den største kunstneriske Kraft var Zacharias Longuelune, som var Overlandbygmester og for øvrigt havde sin Hovedvirksomhed i Warschau. De som kender det japanske Palæ, har maaske ogsaa lagt Mærke til, at Hovedfaçaden mod Königsstrasse har et mere behersket og mere fransk Ydre end Façaden mod Haven, og tillige kan man iagttage visse Træk, som kommer igen i Eigtveds Bygninger. Det kan ikke være andet end, at Eigtved har faaet et stærkt Indtryk af, at det var denne Stil, som Tiden krævede, og som det gjaldt om at tilegne sig. Men om han har haft Lejlighed til personlig at arbejde under de franske Architekter, derom ved vi desværre aldeles intet. Da Meldahl i 1896 udgav sin Bog om Marmorkirken, søgte han Oplysninger hos Professor Corn. Gurlitt ved Technische Hochschule i Dresden og hos Dr. Paul Schumann, som har skrevet en fortræffelig Bog om Dresden. Men Resultatet var negativt; Eigtveds Navn forekommer ikke i de sachsisk-polske Bygningsregnskaber. Kun om hans militære Karriere kunde der gives de faa Oplysninger, som er omtalt foran. Jeg har selv senere talt baade med Prof. Gurlitt og med Dr. Schumann og faaet bekræftet, at der ikke er noget at finde i de sachsiske Arkiver.

Vi ved altsaa ikke, om Eigtved har medvirket ved Kong Augusts Byggeforetagender, eller om hans Arbejde har ligget paa andre Omraader, f. Eks. Fæstningsanlæg eller Anlæg af Slots haver. I Begyndelsen har vel nok det sidste været Tilfældet. Ved den Tid, da Eigtved kom til Warschau (1725), var Pöppelmann i Gang med det storartede Haveanlæg, som sluttede sig til det saakaldte sachsiske Palæ, og som endnu er en Seværdighed i Warschau. Her er det vel, at Eigtved er kommet i Forbindelse med Pöppelmann, og at denne har lagt Mærke til hans gode Anlæg og hans Tegnefærdighed. Men efterat han var bleven Officer, har han sikkert deltaget i alt Arbejde, som kunde falde i en Ingeniør-officers Lod, snart i Sachsen, snart i Polen; Büsching siger jo, at han flere Gange fulgte med Kongen til Polen. Den første Gang, vi hører noget bestemt om, at Eigtved er bleven benyttet som Tegner ved et stort Byggeforetagende, er i 1730, da August den stærke afholdt den store Lystlejr ved Zeithain, hvor en Mængde fremmede Fyrster og Gesandter var tilstede. Büsching siger, at Eigtved her havde Lejlighed til at lægge sin Dygtighed for Dagen ved Tegninger af Lejren, og af Løvenørns Korrespondance ser man, at Eigtved i 1732 sendte ham hele Planen af Lejren. Men noget nærmere om, hvad Eigtved har tegnet, ved man ikke; om det har været de Volde og Grave, som omgav Lejren, eller nogle af de mange Træbygninger, som skulde rumme Hoffet og dets Gæster.

Her er det altsaa, at Eigtved kommer i Forbindelse med General Løvenørn, der var tilstede som Repræsentant for Kong Christian VI. Løvenørn vidste, at der vilde blive Brug for vel uddannede Architekter, naar den nye Slotsbygning begyndte at vokse op, og han lovede at anbefale Eigtved til Kongen. Men hverken Løvenørn eller Eigtved selv har ment, at han allerede havde tilstrækkelig Uddannelse som Architekt; en saadan Uddannelse kunde man dengang kun faa ved en længere Udenlandsrejse, og Resultatet blev, som vi ved, at Eigtved blev sendt til Italien for Kongens Regning og blev borte ca. 2½ Aar (1733—35).

Opholdet i Italien har naturligvis paa flere Maader været lærerigt for Eigtved; men han har dog været klar over, at det ikke var Meningen, at han skulde lægge sig efter den noget voldsomme Barokstil, som dengang var herskende i Italien og Sydtyskland. Af større Betydning var det, at han paa Hjemrejsen efter Kongens Ønske kom til at opmaale en Del Interiører i Prins Eugens Slot Hoff ved Wien, i Residenslottet i München og i Lystlottene Nymphenburg og Schleissheim. Her kunde han nemlig se det nyeste nye. I Paris skete der netop omkring 1735 et Omslag, hvorved den Stil skabes, som man kalder Rokoko, og een

af denne Stils Mestre, François Cuvilliés, var gaaet i baiersk Tjeneste som Hofarchitekt. Thura, som allerede kom hjem i 1731, har ikke haft Lejlighed til at tilegne sig den nye Stil. Hans Interiører paa Eremitagen viser, at han dels bruger den pompøse Barokstil fra Louis XIV.s Tid (Hofbarokken), dels den lettere Overgangsstil, som man kalder Regentstilen (style de la regence). Her raader der endnu en vis Symmetri; Rokokoens legende usymmetriske Dekorationsstil kender Thura ikke. Det har været af stor Betydning for Eigtved, at hans Hjemkomst fra Udenlandsrejsen falder 4 Aar senere end Thuras. Herved har han faaet Lejlighed til at tilegne sig den nye Stil, og dette forklarer --- i hvert Fald til Dels --- at hans Tegninger ofte fandt mere Bifald hos de høje Herskaber end Thuras.

I fulde 12 Aar har Eigtved opholdt sig i Udlandet. Han var i den Tid bleven slemt fortystet; han skriver altid sit Navn Nicolai Eigtwedt, som han havde kaldt sig i Tyskland, og saa godt som alle de Skrivelser, man har fra hans Haand, er paa Tysk. Til Dels var dette i sin Orden; Partikulærkamrets Forretningsprog var f. Eks. Tysk; men naar Eigtved ogsaa skriver til Københavns Magistrat paa Tysk, viser det, at han havde svært ved at skrive Dansk, hvad han vel heller aldrig havde lært. Overhovedet var Eigtved ikke nogen Pennens Mand, og han havde ikke den litterære Dannelse som Thura, der stod i Venskabsforhold til lærde Mænd som Langebek. Men det har sikkert ikke skadet Eigtved i hans Karriere, at han talte og skrev Tysk; det har vel snarere gavnet ham. Fælleddrengen fra Eigtved var næppe naaet saa højt paa Rangstigen, hvis han ikke var kommet hjem som tysk Officer.
